

ХОРАЗМЛИК БУЮК АЛЛОМА

Дўсматов Санжар

Ўзбекистон халқаро ислом академияси
«Араб тили ва адабиёти ал-Азхар» кафедраси ўқитувчиси

Мустақиллик туфайли номи тикланган, мероси тадқиқ ва нашр этилаётган буюк алломаларимиздан бири Маҳмуд Замаҳшарийдир. У адабиётшунослик, луғатшунослик, тилшунослик, ислом илмлари, аруз, мантиқ каби қатор фанларга бағишланган асарлар яратган бўлиб, мероси асарлар давомида шарқ ва ғарб тадқиқотчиларини ўзига ром этиб келмоқда. Замаҳшарийнинг илм-фан ривожига ўрни муносиб баҳоланиб, у «Дунё устози», «Жоруллоҳ», «Хоразм фаҳри», «Араб ва аҷам устози», «Адиблар каъбаси» каби номлар билан шарафланган.

Шунингдек, Замаҳшарий тафсир, ҳадис ва фикҳ соҳалари бўйича етук аллома ҳисобланади. Унинг меросида фикҳ, яъни ислом ҳуқуқига бағишланган асарлар мавжудлиги унинг мазкур соҳа тараққиётидаги ўрнини белгилаб беради. Алломанинг илмий мероси, хусусан, тафсир илми соҳасидаги изланишлари ўрта асрларда тафсир илми ривожига муносиб ўрин тутгани билан бир қаторда, минтақада кечган тарихий жараёнларни, ислом тарихини ўрганиш ва тадқиқ этишда ўзига хос манба бўла олишлиги билан муҳимдир.

Маҳмуд Замаҳшарийнинг адолатли жамият, одил шох, одоб-ахлоқли фарзанд, таълим-тарбия тўғрисидаги фикрлари бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятига эга бўлмоқда. Хоразмлик буюк аллома Маҳмуд Замаҳшарий кейинги авлодларга беқиёс бой маданий мерос қолдирган бўлиб, ўзининг бутун умрини ва жўшқин фаолиятини илм-фан йўлига бахшида этган, фаннинг турли соҳаларига оид кўплаб ўлмас асарлари у ҳали ҳаётлик пайтидаёқ мусулмон шарқида унга катта шон-шухрат келтирган. Шунинг учун бўлса керак, араб мамлакатларида иқтидорли олимнинг ҳаёти ва илмий фаолияти ҳақида мукамал тадқиқотлар яратилган, жумладан, Бағдод дорилфунунининг профессори Фозил Солиҳ ас-Самарийнинг «Ад-Диросат аннаҳвия ва-л-луғавия инда аз-Замаҳшарий» (аз-Замаҳшарийнинг наҳвия (грамматик) ва луғавий (лексик) таълимоти), Муртазо Оятилла аш-Шерозийнинг «Аз-Замаҳшарий луғавий» (Замаҳшарий луғатшунос), Фаластинлик олима Ҳинд Хусайн Тоханинг «Ал-Адаб ул-арабий фи иқлим Хваризм» (Хоразм ўлкасида араб адабиёти) номли тадқиқотлари фикримизнинг тасдиғидир. Маҳмуд Замаҳшарий Хоразм ўлкасида ва ўзи зиёрат қилган Шарқнинг турли шаҳарларида бўлган кўпдан-кўп шогирдларига жуда катта эътибор билан қараб, уларни камол топтиришга ўз ҳиссасини қўшган. Аллома ўзининг машҳур «Мақомот» асарини Макка амири Ибн Ваққосга бағишлаб ёзган ва унга туҳфа қилган. Шунингдек, Замаҳшарий ҳадисларга бағишланган ҳамда сарф ва наҳв масалаларини кенг ёритган китоблар ҳамда шеърини девонларнинг муаллифи ҳамдир.

Маҳмуд Замаҳшарийнинг асарларида кутарилган асосий ахлоқий мавзулар аънанавий қашшоқлик ёки маънавий кўрлик ўртасидаги зиддиятларни кўрсатишдан, ёш авлодга ҳам, ёши ўтиб, ақли кирмаган кексаларга ҳам гўзал панд-насихатларни, зарур бўлса, аччиқ ҳақиқатларни айтишдан иборат эди. Алломанинг панд-насихатларига қулоқ олиб, улардан баҳра олган одамлар кибру ҳаводан, манманликдан, баҳиллик, ичи қоралик, жоҳиллик, тошбағирлик зикналик, ҳасислик, таъмағирлик, очкўзлик, мол дунёга ҳирс куйиш, бошқаларга ёмонлик қилиш каби турли иллатлардан шифо топсалар ажаб эмас. Бундай ярамас иллатлар урнига одамлар бағри кенглик, камтарлик, инсоф-адолат, меҳр-мурувват, ростгўйлик, ҳалолик, поклик, хушмуомалалик, вафо ва ҳаё каби гўзал фазилатларни қўлга киритсалар ҳар икки оламда бахтини топсалар ажаб эмасдир.

Маҳмуд Замаҳшарий ўзи яшаб турган муҳитдан чиқиб кетмаган ҳолда фикр юритади. У замонасининг ҳар бир фуқороси тушуна оладиган тилда сўзлайди. Бу унинг ўз фикри ва қарашларини ифода этишдаги энг муҳим хусусиятлардан биридир. Аммо бугунги замон кишилари унинг фикрларини, тажрибага асосланган мустаҳкам хулосаларини тушунишлари учун, аввал таъкидлаб ўтилганидек, ўша замон руҳи ва исломий билимларидан анчагина хабардор бўлишлари керак. Ушбу хулосанинг тасдиғи учун унинг баҳилликни қоралаб айтган фикрларини олиб кўрсак,

Замахшарий дейди: «Бахилу хасиснинг қўли оқармас, яъни бирор нарса беришга очилмас – токи тил билан қаттиқ сўзланмагунча, тоғдаги мавжуд бойликларни чиқариб бўлмас – токи лўм билан кучли зарба урилмагунча». Маълумки, бахиллик ҳамма замонларда ҳам одамзотнинг нуқсони сифатида таъкидлаб келинган. Бахилликни қоралашга сабаб, у кишини инсоний сифатлардан айиради. Айтмоқчики, инсон доимо саховатли, хайр-садақа, эҳсон қилиши керак.

Биз ажодларимиздан ҳар қанча фахрлансак арзийди. Шу ўринда Маҳмуд Замахшарийнинг яна «Олтин шодалар» асаридаги бир мақомаси ҳам диққатга сазовордир. – «Шон-шарафни, иззат-обрўни ўзингдан изла, ота-боболардан қолган шон-шуҳрат билан мактанма. Чунки у шон-шуҳрат ўтмишда қолган. Аждодларингдан мерос қолган бу шон-шуҳратга сен ҳам янги ва хайрли шон-шуҳратли ишлар қўшгин. Ана шунда ҳаққоний шон-шуҳрат қозонасан.

Ўз яхши ишларинг билан шон-шараф қозонмагунча, боболаринг шон-шуҳратига шерик бўлишни иддао қилма. Насаб ва ҳасабинг фарқи гўё тун билан кун кабидир. Кечаги тўқлигинг бугунги очлигингга ёрдам беролмайди. Бугун яхши ишларинг билан топган шон-шуҳратинг эътиборли, қимматлидир».

Хулоса қилиб айтганда, аллома Маҳмуд Замахшарий ўзидан кейин бой илмий ва адабий мерос қолдирдики, унинг асарлари бугунги кунда ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ, хусусан, истиқлолга юз тутган Ўзбекистон учун бу олимнинг юксак савиядаги илму таълимни тараққий йўлига солиш учун ўта муҳимдир. Биринчи Призедентимиз Ислом Каримов «Юксак маънавият-енгилмас куч» асарида: «...ўрта асрларда Хоразмда диёридан олис Арабистонга бориб, араб тили грамматикасини муккамал тарзда ишлаб чиққан, илм-фаннинг қўплаб бошқа соҳаларида ҳам шуҳрат қозонган Маҳмуд Замахшарий бобомизни эсга олайлик. Ўзининг жисмоний ногиронлигига қарамай, дунёнинг кўплаб мамлакатларида машаққатли сафар қилган, теран билими ва илмий салоҳияти билан бутун ислом оламини лол қолдирган бу зот, ҳеч шубҳасиз, халқимиз учун маънавий этуклик тимсоли бўлиб қолаверади», - дейди.

Дарҳақиқат, биз нафақат ўтмишдаги меросимиз билан фахрланамиз, балки ўзимиз ҳам келажак учун мана шундай мерос яратишимиз керак ва албатта ёшларимиз, уларга яратилаётган имкониятлардан кенгроқ тарзда фойдаланган ҳолда изланиш ва ҳаракат қилишлари даркор.

Аждодларимизнинг меросларидан шундай хулоса қилса бўлади, агар илм-фан, маданият ва маърифат ардоқда бўлса, жамият гуллаб-яшнади. Бундай жамиятни яратиш эса бизнинг ёшларимизнинг қўлида.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ислом Каримов. Юксак маънавият-енгилмас куч. Т.: Маънавият. 2008 йил. 43-бет.
2. Маҳмуд Замахшарий. Олтин шодалар.
3. Замахшарий // Ислом энциклопедияси. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2004. – Б. 91.
4. Matibaeva, Raziya (2019) «SACRALIZATION AND TRADITIONALIZATION OF PERSONALITY ABU KHANIFA IN MAVARANNHR», The Light of Islam: 2019 (4), 3.
5. MATIBAYEVA, Raziya (2019) «THE DEVELOPMENT OF KHANAPHISM IN MAVARANNAKHR», The Light of Islam: 2019 (3), 16.
6. Матибаева, Р. Б. (2019) Редкая рукопись по ханафизму «Манакиб Аби Ханифа» / Молодой ученый. — 2019. — № 36 (274). — С. 71-74.
7. Матибаева, Р. Б. (2020) Научно-духовное наследие имама Абу Ханифы / Молодой ученый. — 2020. — № 42 (332). — С. 282-284.
8. Матибаева, Р. Б. (2020) Имам Абу Ханифа и теория познания / Исследования молодых ученых: материалы XIV Междунар. науч. конф. (г. Казань, ноябрь 2020 г.) –Казань: Молодой ученый, 2020. – С. 70-71.